

Posudek disertační práce

Autor práce: Mgr. Ladislav Toušek

Název práce: Prostor, transgrese a bezdomovectví

Místo a rok vypracování: Plzeň, Západočeská univerzita, Fakulta filozofická, katedra antropologie 2013.

Cílem práce, jak autor zmiňuje, je na základě několikaletého terénního výzkumu v Plzni i v dalších lokalitách analyzovat produkci prostoru ve vztahu k bezdomovcům. Současně se autor ptá, jaká je prostorová praxe bezdomovců. Práce je tedy, jak autor sám říká, zaměřena na geografii bezdomovectví.

Ve svém podrobném a erudovaném úvodu autor podtrhuje význam prostoru a prostorové ukotvenosti člověka v současném postmoderním světě. Problematiku bezdomovectví staví do optiky transgrese, čili porušování pravidel využívání sociálního prostoru. Jelikož bezdomovci používají veřejný prostor jinak, než normotvorné skupiny obyvatel, ty se snaží bezdomovce prostřednictvím mocenských orgánů z veřejného prostoru nebo některých jeho částí vytlačit.

Úvodní pasáž práce ukazuje podrobnou znalost literatury, z níž autor vybírá zejména myšlenky akcentující, že prostor je sociálně konstruován, je sociálně strukturující, je sociálně oddělující a je předmětem sociální kontroly. Přestože autor zdůrazňuje prostor jako exkludující, jak záhy ukazuje, nebrání se ani představě prostoru spojujícího, to znamená prostoru sociálních vazeb a sítí.

Práce je, včetně úvodu, rozdělena do tří převážně teoretických kapitol a dvou kapitol, kde převládají empirické poznatky. Teoretické a empirické kapitoly však v této disertaci nelze striktně oddělit. Na teoretické rovině se autor zabývá tématy etnografie v urbánním prostředí, problematikou metodologie při výzkumech města, otázkou antropologie prostoru a konstrukcí míst, až přechází ve čtvrté části publikace k antropologii a geografii bezdomovectví, kde se terénní zkušenost již výrazně prolíná do teoretické struktury. I v kapitole o metodologii se však řeší zcela praktické otázky, například jak zkoumanou populaci vymezit a jak v tomto směru postupoval Magistrát města Plzně. Je třeba říci, že v otázce vymezení kategorie zkoumaných osob pracuje Ladislav Toušek prozíravě na rozdíl od mnohých dalších badatelů, kteří pojem bezdomovec odmítají, protože se k němu sami bezdomovci nehlásí. Uvedení badatelé označení bezdomovec nahrazují různými novotvory, kterými se ale bezdomovci též neoznačují, mimo jiné i proto, že je neznají. Toušek podle mého názoru správně říká, že pojem bezdomovec nelze odmítnout, přestože je to kategorie analyticky i eticky problémová už i z toho důvodu, že utváří sociální praxi. Tímto přístupem si otevírá cestu ke kvantitativním i kvalitativním datům a k veškeré literatuře, která se bezdomovci zabývá. Autor sám si je této výhody vědom a říká, že studuje bezdomovce kvantitativními i kvalitativními metodami, neboť využívá kvantitativní data sčítání bezdomovců, které uskutečnil Magistrát města Plzně i vlastní kvalitativní sondy.

Ve čtvrté kapitole nazvané antropologie a sociologie bezdomovectví se Ladislav Toušek dostává k otázce, jak teoretická data o prostoru využít při popisu konkrétních terénních

situaci. Vychází ze známých kategorií, jakými jsou dichotomie prostoru a místa a polarita veřejný a soukromý prostor, kde reflektuje, že v obou případech se jedná o kategorie příliš obecné, aby jejich pomocí bylo možné popsat, nejen kde se bezdomovci pohybují, ale též jak prostor vnímají. Zavádí proto pojem „reziduální prostor“. Tímto pojmem Toušek rozumí takový prostor, který nemá v daném okamžiku žádnou přímou a hlavní funkci pro dominantní sociální a ekonomický systém a navíc nemá plnohodnotnou kvalitu *místa* ve smyslu významotvorné lokality. Při polemice s další, zejména v geografii a urbanismu používanou terminologií autor již využívá empirický materiál dokumentující vnímání prostoru bezdomovci samotnými. Z hlediska práce s reziduálním prostorem však shledávám určitou nedůslednost v tom, že na s. 76 a 77 nakonec autor tento prostor konceptualizuje jako součást veřejného prostoru, neboť, jak říká, neexistuje prostor, který by nikomu nepatřil a vůči kterému by nemohla být uplatněna moc majitele nebo státu. Takový konceptuální obrat je ovšem překvapivý. Jednak z toho důvodu, že takovýto postoj ruší existenci i prostoru soukromého – i tam si může stát vymoci přístup a ne v každém bytě bydlí jeho majitel. Současně tím autor až neadekvátně potlačuje časovou dimenzi. Posouvá správu a výkon vlastnických práv do bezčasí. Jednou věcí je, že místo někomu patří, nebo je na určitou instituci delegováno vůči danému prostoru uplatňovat moc, a druhou věcí je, zda tak tak osoba nebo instituce v daném okamžiku skutečně činí, zda místo nelze dočasně zprivatizovat, vytvořit z něj na určitou dobu soukromý prostor. Autor se ostatně k takovému pohledu při analýze konkrétních situací velmi přibližuje.

V poslední části práce se autor zaměřuje na problematiku sociální kontroly veřejného prostoru. Nabízí zde čtenáři na dva příklady sociální kontroly prostoru v České republice. V prvním příkladu hovoří o anihilaci veřejného prostoru v Rotavě, kde čtenáře překvapí, že se příklad netýká bezdomovců, ale Romů, kteří posedávají před domy, kde bydlí a chovají se zde podle názoru dalších obyvatel neadekvátně. Anihilace spočívá v zákazu zdržování se na veřejných prostranstvích. Veřejný prostor tedy není anihilován, ale spíše zaznamenáváme tendenci z něj anihilovat určitou skupinu obyvatel. Druhý příklad se již týká bezdomovců a jejich vytlačování z plzeňského nádraží. I zde ale není jisté, že opilí a špinaví lidé jsou z větší části bezdomovci a že tudíž jejich chování souvisí s produkcí prostoru bezdomovců.

Závěr práce sumarizuje získané poznatky a snad z něj vyplývá, že neoliberální společnost usiluje o stále výraznější kontrolu veřejného prostoru. Spíše se domnívám, že se mění formy této kontroly, ale zde se již spíše pohybujeme na půdě spekulací.

Autor uchopil problematiku bezdomovectví originálně, prokázal hluboké teoretické znalosti a vytvořil dílo, které zcela odpovídá úrovni disertační práce.

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze 25. 8. 2013

Doc. PhDr. Zdeněk Uherek, CSc.
oponent